

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв
імені Валентини Волошиної

**Дипломна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»
на тему:**

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ДІЯЛЬНОСТІ
СПЕЦІАЛЬНИХ МУЗИЧНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ**

Виконала:
магістрантка 2 МММ курсу
спеціальності 025 «Музичне мистецтво»
денної форми навчання
Блідченко Софія Геннадіївна
Науковий керівник:
професор Брилін Борис Андрійович

Вінниця 2019

ЗМІСТ:

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛЬНИХ МУЗИЧНИХ ЗАКЛАДІВ	
XVIII СТОЛІТТЯ.....	7
1.1. Історіографічна база дослідження.....	7
1.2. Підготовка музичних кадрів у Києво-Могилянській академії	10
1.3. Особливості діяльності Глухівської музичної школи.....	16
РОЗДІЛ ІІ. КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ І ДЕРЖАВНИХ ДІЯЧІВ	
XVIII СТОЛІТТЯ.....	22
2.1. Роль державних і церковних діячів у становленні та розвитку музичної освіти України	22
2.2. Внесок М. Березовського, А. Веделя та Д. Бортнянського у розвиток музичної освіти України.....	36
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	45

ВСТУП

Актуальність теми. Доцільність та наукове значення дослідження з проблеми організаційно-педагогічних умов діяльності спеціальних музичних закладів, композиторів і громадських діячів XVIII століття полягає в тому, що в сучасних умовах модернізації змісту, форм і методів музичної освіти досить актуальним є питання необхідності застосування у практичній діяльності закладів освіти культурно-мистецького спрямування музично-педагогічного досвіду попередніх століть. Його осмислення та творче використання значною мірою дозволить збагатити цінними науковими фактологічними матеріалами новітню історію розвитку вітчизняної музичної освіти та сучасну музично-педагогічну думку.

На XVIII століття припадає значне піднесення і розквіт освіти, науки та інших галузей вітчизняної культури, у тому числі й музичної. Шлях розвитку музичної освіти в Україні у XVIII столітті – це реформа церковного співу, нотопису, розвиток партесного та духовного і світського класичних концертів, канту, сольної пісні з інструментальним супроводом, музики «Вертепу». Це подальший розквіт музичних традицій братських шкіл, музичних цехів, колегіумів, Києво-Могилянської академії.

Початок XVIII століття ознаменувався відкриттям першого вищого навчального закладу на теренах української держави. У 1701 році Київський колегіум указом Петра I реформовано в «Академію наук вольних», яка стала центром науки і культури не тільки південно-східного краю Російської імперії, а й усіх східнослов'янських народів. Її випускниками були видатні вчені й письменники, діячі освіти й культури, музиканти-педагоги, співаки й композитори – Л. Баранович, І. Галятовський, Г. Сковорода, Ф. Прокопович, В. Зубовський, І. Білявський, Т. Білоградський, Г. Білоградський, П. Турчанинов, І. Окунів, А. Рачинський, Г. Рачинський, М. Березовський, А. Ведель та ін.

Надзвичайно важливе значення в українській музичній культурі

XVIII століття, зокрема у становленні й розвитку професійної музичної освіти, відіграла створена з ініціативи гетьмана Д. Апостола Глухівська школа співу і музики, вихованці якої – Г. Марцинкевич та Є. Білоградська – були оперними співаками Петербурзького Придворного хору; М. Полторацький понад 30 років очолював Петербурзьку Придворну імператорську співацьку капелу; М. Березовський і Д. Бортнянський стали у подальшому всесвітньовідомими композиторами.

Питання устрою та функціонування, становлення й розвитку Києво-Могилянської академії як вищого навчального закладу європейського рівня розглядали дослідники В. Аскоченський, Д. Вишневський, С. Голубєв, Є. Горбенко, П. Козицький, М. Мухін, М. Петров, В. Серебренников, Ф. Титов, З. Хижняк та ін.

Внесок державних діячів, митців та композиторів XVIII століття у розвиток вітчизняної аматорської та професійної музичної освіти схарактеризовано у працях українських та зарубіжних дослідників, а саме: О. Васюти, А. Васильчикова, П. Козицького, О. Кошиця, Р. Лякіної, С. Людкевича, О. Оглоблина, В. Петрушевського, М. Ричаревої, Я. Штеліна, М. Юрченка та ін.

Музично-естетичне виховання в українській педагогіці кінця XVII – XVIII століть розглянуто в історико-педагогічних працях С. Матвієнко, О. Михайличенка, А. Омельченко, В. Черкасова, а також у працях учених-мистецтвознавців – В. Іванова, Л. Корній та О. Шресер-Ткаченко.

У зв'язку з вищезазначеним, постає гостра потреба ширше висвітлити діяльність спеціальних музичних закладів, композиторів і громадських діячів XVIII століття історичний аспект, узагальнити набутий у цій галузі науково-методичний та практичний досвід.

Отже, недостатня розробленість зазначеної проблеми, її актуальність та необхідність вивчення й зумовили вибір теми дослідження – **«Організаційно-педагогічні умови діяльності спеціальних музичних закладів, композиторів і державних діячів XVIII століття».**

Мета дослідження – виявити та розкрити зміст, форми і методи діяльності спеціальних музичних закладів, композиторів та громадських діячів XVIII століття.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

1. Висвітлити процес становлення й розвитку вітчизняних музично-педагогічних та спеціальних музичних закладів в у XVIII столітті.
2. З'ясувати внесок українських композиторів у розвиток музичної освіти в Україні у досліджуваний період.
3. Довести роль державних діячів у розвитку музичної освіти в Україні у XVIII столітті.

Об'єкт дослідження – культурно-освітні процеси в Україні як фактор розвитку музичної освіти у досліджуваний період.

Предмет дослідження – зміст, форми і методи музичної освіти в Україні у досліджуваний період.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання визначених завдань у ході дослідження використано комплекс взаємопов'язаних методів, зокрема: історико-структурний, музично-історичний, описово-аналітичний, персоналістично-біографічний, історико-педагогічний, системно-структурний, проблемно-цільовий, порівняльний джерелознавчий тощо.

Джерельна база дослідження. У процесі дослідження проаналізовано історико-педагогічні праці:

монографії – «Навчання церковного співу в Україні у IX–XVII ст.» В. Іванова, «Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні» О. Михайличенка, «Становлення і розвиток музично-педагогічної освіти в Україні (1962–1991 рр.)» В. Черкасова, «Стильова динаміка української духовної музики XVII–XVIII століть (за матеріалами рукописних колекцій)» О. Шуміліної;

дисертаційні дослідження – «Музична освіта студентів Києво-Могилянської академії у XVII та першій половині XVIII ст.» О. Кравчук,

«Розвиток теорії та практики виховуючого навчання в історії вітчизняної педагогічної думки (IX–XIX ст.)» С. Золотухіної, «Розвиток теорії і практики виховання дітей на засадах православної моралі в історії педагогіки України» Т. Тхоржевської, «Перехідні процеси в українській партесній музиці середини XVIII століття (за матеріалами київської колекції рукописних пам'яток)» О. Шуміліної;

довідково-бібліографічну літературу з проблеми дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що систематизовані та узагальнені положення, фактологічний матеріал, джерельна база можуть бути використані в ході розв'язання наукових і практичних завдань в умовах реформування сучасної освітньої системи України, стати основою для подальших наукових розвідок з історії музичної освіти, при написанні підручників та навчальних посібників з історії педагогіки, української народної музичної творчості та української музичної літератури, узагальнюючих праць, присвячених історії музичної освіти в Україні.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адруг А. К. Художня культура Чернігова другої половини XVII – початку XVIII століть. *Літературний Чернігів*. 2001. № 17. – С. 94–99.
2. Антонюк В. Г. Історична роль українських співаків у формуванні російської вокальної школи (XVII–XIX ст.). *Вклад украинцев в русскую культуру: материалы V Междунар. семинара (Санкт-Петербург, 25–28 мая 2005 г.)*. Санкт-Петербург. 2006. – С. 166–178.
3. Архімович Л., Каришева Т., Шеффер Т., Шреєр-Ткаченко О. Нариси з історії української музики: у 2 ч. Київ: Мистецтво, 1964. Ч. 1: Українська народна пісня. Українська дожовтнева професійна музика. – 408 с.
4. Асаф'єв Б. В. Русская музыка XIX и начала XX века. Ленинград: Музыка, 1968. – 324 с.
5. Багалій Д. І. Історія Слобідської України. Харків, Основа, 1990. – 256 с.
6. Бакай С. Ю. Музично-педагогічні ідеї та просвітницька діяльність Г. С. Сковороди на Слобожанщині: дис. ... канд. пед. наук. Харків, 2004. – 205 с.
7. Баранівська Л. І. Гетьмансько-старшинське середовище і культурно-музичне життя в Україні другої половини XVII–XVIII ст.: дис. ... канд. мистецтвознавства. Київ, 2001. – 247 с.
8. Баранівська Л. І. Культурна політика козацько-гетьманської держави другої половини XVII–XVIII ст. (в галузі освіти та культури). *Науковий вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтва*. Київ. 2001. Вип. 2. – С. 5–10.
9. Богданов В. О. Службова діяльність та репертуар полкової музики лівобережного козацтва в Україні (друга половина XVII – 80-ті

роки XVIII ст.). *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архітектура*. Харків. 2005. № 8. – С. 20–28.

10. Борисенко В. Й. Соціально-економічний розвиток Лівобережної України у другій половині XVII ст. Київ: Наукова думка. 1986. – 263 с.
11. Васюта О. П. Музичне життя на Чернігівщині у XVII–XVIII ст.: історико-культурологічне дослідження / за ред. О. Б. Коваленка. Чернігів: РВК «Деснянська правда», 1997. – 212 с.
12. Вихорева Т. Структура музыкальных текстов хоровых произведений Д. С. Бортнянского. *MUSICUS: Вестник Санкт-Петербургской государственной консерватории им. Н. А. Римского-Корсакова*. 2010. № 5. – С. 21–25.
13. Вишневский Д. Кіевская академія въ первой половинѣ XVIII столѣтія. Кіевъ: Типографія И. И. Горбунова, 1903. – 371 с.
14. Герасимова-Персидская Н. А. Записи на певческих рукописях XVII–XVIII вв. *Памятники культуры: Новые открытия. Письменность. Искусство. Археология. Ежегодник*. 1976. Москва. 1977. – С. 32–40.
15. Герасимова-Персидська Н. Жанрово-стилістичні ознаки партесного концерту на Україні в XVII–XVIII ст. *Українське музикознавство*. Київ. 1971. Вип. 6. – С. 58–72.
16. Герасимова-Персидська Н. О. Київська колекція партесних творів кінця XVII–XVIII століть. *Українська музична спадщина*. Київ. 1989. Вип. 1. – С. 11–16.
17. Герасимова-Персидська Н. О. Роль церкви в музичних реформах XVII – початку XVIII ст. *З історії української музичної культури: тематич. зб. наук. праць*. Київ: КДК ім. П. І. Чайковського, 1991. – С. 3–8.
18. Герасимова-Персидська Н. О. Хоровий концерт на Україні XVII–XVIII ст. Київ: Музична Україна, 1978. – 181 с.

19. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва. Київ: НМАУ, 1997. – 320 с.
20. Горенко-Баранівська Л. І. Гетьмани та козацька старшина як культурно-освітні діячі другої половини XVII–XVIII ст. в Україні. *Народна творчість та етнографія*. Київ. 2000. № 2–3. – С. 16–23.
21. Грица С. Й. Мелос української народної епіки. Київ: Наукова думка, 1979. – 247 с.
22. Грищенко Т. А. Становлення та розвиток музично-естетичного виховання в гімназіях України (XIX – початок XX ст.): дис. ... канд. пед. наук. Київ, 1998. – 201 с.
23. Грінченко М. Історія української музики. Київ: Спілка, 1922. – 278 с.
24. Гусарчук Т. Творчість А. Веделя і деякі тенденції розвитку вітчизняного музичного мистецтва XVIII століття. *Українська музична культура минулого і сучасності у міжнаціональних зв'язках*: зб. ст. Київ: КДК ім. П. І. Чайковського, 1989. – С. 79–86.
25. Гусарчук Т. В. Українська хорова спадщина другої половини XVIII століття в нотних джерелах. *Наукові записки. Збірник наукових праць молодих вчених та аспірантів*. Київ. 1997. Т. 2. – С. 123–159.
26. Дешиця М. Невідомий рукопис партесних творів першої половини XVII ст. *Архіви України*. 1973. № 3. – С. 66–68.
27. Дилецкий Н. Идеа Грамматики Мусикийской / публикации, перевод, исследование и комментарии В. Протопопова. Москва: Музыка, 1979. – 640 с.
28. Дилецький М. П. Граматика музикальна: фотокопія рукопису 1723 р. / упоряд. О. С. Цалай-Якименко, за ред. М. М. Гордійчук. Київ: Музична Україна, 1970. – 109 с.
29. Довгалецький Митрофан. Поетика (Сад поетичний). Київ: Мистецтво, 1973. – 435 с.
30. Драч І. Ф., Кримський С. Б., Попович М. В. Г. С. Сковорода: Біографічна

повість. Київ: Молодь, 1984. – 216 с.

31. Енциклопедія історії України: у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. Київ: Наукова думка, 2004. Т. 2: Г–Д / редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.]. – 688 с.
32. Иванов В. Ф. Хоровое творчество Д. С. Бортнянского: дисс. ... канд. искусствоведения. Киев, 1972. – 168 с.
33. История русской музыки: в 10 т. Москва: Музыка, 1985. Т. 3: XVIII век, Ч. 2 / редкол.: Ю. В. Келдыш [и др.]. – 424 с.
34. Іванов В. Нове про Глухівську школу. *Музика*. 1988. № 6. – С. 21–23.
35. Іванов В. Ф. Навчання церковного співу в Україні у IX–XVII ст.: монографія. Київ: Музична Україна, 1997. – 248 с.
36. Іванов В. Ф. Співацька освіта в Україні у X–XVIII ст. Київ: Вища школа, 1992. – 71 с.
37. Івченко Л. В. Реконструкція нотної колекції графа О. К. Розумовського за каталогами XVIII сторіччя: монографія / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ: [Б. в.], 2004. – 646 с.
38. Ігнатенко Є. Партесний концерт на віршований текст – нове явище художньої культури середини XVIII століття. *Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. Київ. 2003. Вип. 27. – С. 141–150.
39. Ісаєвич Я. Братства і українська музична культура XVII–XVIII ст. *Українське музикознавство*. Київ. 1971. Вип. 6. – С. 48–58.
40. Ісаєвич Я. Д. Києво-Могилянський колегіум. *Історія української культури: у 5 т.* Київ: Наукова думка, 2001. Т. 2: Українська культура XIII – першої половини XVII століття / за ред. В. А. Смолій. – С. 568.
41. Ісаєвич Я. Д. Почаївська друкарня. *Енциклопедія історії України: у 10 т. / Ін-т історії України НАН України*. Київ: Наукова думка, 2011.

- Т. 8: Па–Прик. / редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.]. – С. 467.
42. Історія української дожовтневої музики / упоряд. О. Я. Шреєр-Ткаченко. Київ: Музична Україна, 1969. – 588 с.
43. Історія української музики : в 6 т. / АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського. Київ: Наукова думка, 1989. Т. 1: Від найдавніших часів до середини XIX ст. / редкол.: М. М. Гордійчук (відп. ред.) [та ін.]. – 446 с.
44. Кагамлик С. Р. Світло духовності і культури (З історії Києво-Печерської лаври XVII–XVIII ст.). Київ: Наш час, 2008. – 327 с. (Серія «Невідома Україна»).
45. Києво-Могилянська академія в іменах. XVII–XVIII ст. Енциклопедичне видання / упоряд. З. І. Хижняк; за ред. В. С. Брюховецького. Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. – 736 с.
46. Кияновська Л. Максим Созонтович Березовський (1745–1777). *Українська музична література від найдавніших часів до початку XX століття*: навч. посіб.: в 2 ч. / за ред. Л. В. Яросевич. Тернопіль: Астон, 2000. Ч. 1. – С. 126–143.
47. Козицький П. Спів і музика в Київській академії за 300 років її існування. Київ: Музична Україна, 1971. – 148 с.
48. Корній Л. Артем Ведель у контексті української культури другої половини XVIII ст. *Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. Київ. 2001. Вип. 11. – С. 89–93.
49. Корній Л. До питання про синтез мистецтв в українському барокко (Роль музики в шкільній драмі). *Українське барокко*: матеріали I конгресу Міжнар. асоціації українців (Київ, 27 сер. – 3 вер. 1990 р.). Київ: Інститут української археографії АН України, 1993. – С. 251–257.
50. Корній Л. П. Українська шкільна драма і духовна музика XVII – першої половини XVIII ст. Київ: Академія наук України, 1993. – 185 с.

51. Кравчук О. Г. Музична освіта студентів Києво-Могилянської академії у XVII та першій половині XVIII ст.: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 1996. – 24 с.
52. Кунин М. Е. Из истории нотопечатания: Краткие очерки. Москва: Советский композитор, 1963. – 78 с.
53. Литвинов В. Д. Ідеї раннього Просвітництва у філософській думці України: монографія. Київ: Наукова думка, 1984. – 152 с.
54. Лукомский Г. К. Старинные усадьбы Харьковской губернии. 2-е изд., доп. Харьков: Харьковский частный музей городской усадьбы, 2005. – 100 с.
55. Людкевич С. В. Дослідження, статті, рецензії. Київ: Видавництво М. Коць, 1999. – 495 с.
56. Лякіна Р. М. Полторацький Марко Федорович. *Києво-Могилянська академія в іменах: XVII–XVIII ст.: енциклопедичне видання* / упоряд. З. І. Хижняк; за ред. В. С. Брюховецького. Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. – С. 436–437.
57. Майбурова К. Глухівська школа півчих XVIII ст. та її роль у розвитку музичного професіоналізму на Україні та в Росії. *Українське музикознавство*. Київ. 1971. Вип. 6. – С. 126–136.
58. Масол Л. М. До питання про розвиток музичної культури та освіти. *Сіверянський літопис*. 1995. № 1. – С. 28–34.
59. Масол Л. М. З історії музичної культури та освіти на Чернігівщині. *Проблеми історичного та географічного краєзнавства Чернігівщини*. Чернігів. 1993. Вип. II. – С. 15–20.
60. Масол Л. М. Музичне виховання у Чернігівському колегіумі та Чернігівській духовній семінарії. *Три століття гуманітарної та педагогічної освіти в Чернігові: від колегіуму до університету*: зб. матеріалів Ювілейної наук. конф., присвяч. 300-річчю Чернігів.

колегіуму і 85-річчю Чернігів. держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка (Чернігів, 2000 р.). Чернігів: Сіверянська думка, 2001. – С. 51–55.

61. Михайличенко О. В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (ретроспективно-теоретичний аспект): монографія. 2-ге вид., перероб. і допов. Суми: Козацький вал, 2007. – 356 с.
62. Музыкальное наследство: сб. материалов по истории музыкальной культуры в России / под ред. М. В. Иванова-Борецкого. Москва: Музгиз, 1935. – 267 с.
63. Нікітіна В. Арсеній Берло – засновник Переяславського колеґіуму. *Сковорода Григорій: Образ мислителя*: зб. наук. пр. / за ред. В. І. Шинкарук, І. П. Стогній. Київ: Ін-т філософії НАН України, 1997. – С. 431–436.
64. Овчарук О. В. Музична освіта в Переяславському колеґіумі в контексті національно-культурного відродження XVI–XVIII ст. *Школа першого ступеня: теорія і практика*. Переяслав-Хмельницький. 2002. Вип. 5. – С. 72–179.
65. Олексюк О. М. Розвиток фундаментальних досліджень у галузі мистецької педагогіки. *Теоретичні та методичні засади неперервної мистецької освіти*: зб. матеріалів наук.-метод. семінару (Чернівці, 2007 р.). Чернівці: Зелена Буковина, 2007. – С. 19–20.
66. Откидач В. М. Становлення оркестрового виконавства в Україні (в контексті розвитку національної художньої культури): дис. ... канд. мистецтвознавства. Харків, 1997. – 165 с.
67. Підгорбунський М. А. Кобзарський рух в Україні (XVI–XIX ст.): дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2004. – 230 с.
68. Посохова Л. Ю. Харківський колеґіум (XVIII – перша половина XIX ст.). Харків: Бізнес Інформ, 1999. – 168 с.
69. Протопопов В. В. История полифонии в её важнейших явлениях:

западноевропейская классика XVIII–XIX веков. Москва: Музыка, 1965. – 613 с.

70. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – початок XX ст.): нариси / редкол.: М. Д. Ярмаченко (відп. ред.), Н. П. Калініченко, С. І. Гончаренко та ін. Київ: Радянська школа, 1991. – 381 с.
71. Романовський В. І. З історії розвитку духових оркестрів в Україні: XVII – початок XXI століть. *Мистецтвознавчі записки*. 2001. – С. 63–70.
72. Рудницька О. П. Українське мистецтво у полікультурному просторі. Київ: Екс Об, 2000. – 208 с.
73. Рыцарева М. Композитор Д. С. Бортнянский: жизнь и творчество. Ленинград: Музыка, 1979. – 256 с.
74. Рыцарева М. Композитор М. С. Березовский: жизнь и творчество. Ленинград: Музыка, 1983. – 144 с.
75. Рыцарева М. Г. Духовный концерт в России второй половины XVIII века. Санкт-Петербург: Композитор, 2006. – 244 с.
76. Сірополко С. Історія освіти в Україні. Київ: Наукова думка, 2001. – 912 с.
77. Сковорода Г. С. Твори: у 2 т. Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1961. Т. 1. – 640 с.
78. Смолій В. А., Хижняк З. І. Києво-Могилянська академія. Київ: Вища школа, 1981. – 234 с.
79. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей. *Теплов Б. М. Избранные труды*: в 2 т. Москва: Педагогика, 1985. Т. 1. – 328 с.
80. Травкіна О. Про викладання предметів у Чернігівському колегіумі. *Сіверянський літопис*. 2000. № 1. – С. 16–32.
81. Травкіна О. І. Чернігівський колегіум (до 300-річчя заснування).

Український історичний журнал. 2000. № 5. – С. 68–78.

82. Тхоржевська Т. Д. Розвиток теорії і практики виховання дітей на засадах православної моралі в історії педагогіки України: дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2005. – 493 с.
83. Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича / упоряд. С. В. Ульяновська. Київ: Либідь, 1993. – 592 с. (Серія «Пам'ятки історичної думки України»).
84. Українська радянська енциклопедія: в 17 т. / Акад. наук УРСР. Київ: Головна редакція УРЕ, 1965. Т. 17: Українська Радянська Соціалістична Республіка / редкол.: М. П. Бажан (голова) [та ін.]. – 807 с.
85. Українське музикознавство. Київ. Україна, 1971. Вип. 6. – 286 с.
86. Уланова С. И. Украинская музыкальная культура XVII ст. (мировоззренческий аспект). Киев: [Б. и.], 1994. – 167 с.
87. Хижняк З. І. Г. С. Сковорода і Київська академія. *Педагогічні ідеї Г. С. Сковороди*: зб. ст. / редкол.: О. Г. Дзеверін, В. З. Смаль, І. А. Табачников. Київ: Вища школа, 1972. – С. 170–184.
88. Хижняк З. І. Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст. Київ: КМА, 2001. – 736 с.
89. Цалай-Якименко О. «Повість о пінії мусикійськом» – видатна пам'ятка вітчизняної музично-естетичної думки. *Українське музикознавство*. 1976. Вип. 11. – С. 51–71.
90. Цалай-Якименко О. Київська нотація як релятивна система (за рукописами XVI–XVII століть). *Українське музикознавство*. Київ. 1974. Вип. 9. – С. 197–224.
91. Цалай-Якименко О. Київська школа музики XVII ст.: монографія. Київ; Львів; Полтава: НТШ, 2002. – 489 с.
92. Цалай-Якименко О. С. Київська школа музики XVII ст. в її міжслов'янських та загальноєвропейських зв'язках. *Роль Києво-*

Могиллянської академії в культурному єднанні слов'янських народів: зб. наук. пр. / за ред. В. М. Русанівського. Київ: Наукова думка, 1988. – С. 56–78.

93. Цалай-Якименко О., Ясиновський Ю. Візантійська гімнографія в контексті української культури XVI–XVII ст. *II Міжнар. конгрес україністів: матеріали* (м. Львів, 22–28 сер. 1993 р.). Львів, 1994. – С. 163–166.
94. Черпухова К. М. Минуле – в сучасному: Нотне зібрання Розумовських – цінна пам'ятка музичної культури другої половини XVIII – першої половини XIX ст. *Наука і культура*. 1986. Вип. 20. – С. 438–441.
95. Чудинова И. А. Пение, звоны, ритуал: Топография церковно-музыкальной культуры Петербурга. Санкт-Петербург: Ut, 1994. – 208 с.
96. Шамаєва К. І. Музична освіта в Україні та міжслов'янські культурні зв'язки у XIX ст.: дис. у формі наук. доп. на здобуття наук. ступеня д-ра мистецтвознавства. Київ, 1992. – 99 с.
97. Шевчук В. Співці музи роксоланської в Чернігові. Києво-Чернігівський осередок поетів другої половини XVII та першої половини XVIII століття. *Чернігівські Афіни* / упоряд. А. Макаров. Київ: Мистецтво, 2002. – С. 44–56.
98. Шеремет Л. П. Роль і місце музики у становленні і розвитку особистості. Суми: ВВП «Мрія – 1» ЛТД, 1995. – 160 с.
99. Шеффер Т. В. Музика в поміщицькій садибі. Військові оркестри. *Історія української музики: в 6 т.* / АН УРСР, Ін-т мист-ва, фолькл. та етногр. імені М. Т. Рильського. Київ: Наукова думка, 1989. Т. 1: Від найдавніших часів до середини XIX ст. / редкол.: М. М. Гордійчук (голова) [та ін.]. – С. 343–352.
100. Шреєр-Ткаченко О. Я. Григорій Сковорода – музикант. Київ: Музична Україна, 1972. – 94 с.

101. Штелин Я. Музыка и балет в России XVIII века / пер. с нем. и вступ. ст. Б. И. Загурского. Санкт-Петербург: Союз художников, 2002. – 320 с.
102. Юрченко М. Максим Березовський в Італії. *Українська музична спадщина: Статті. Матеріали. Документи*. Київ. 1989. Вип. 1. – С. 67–79.
103. Юцевич Ю. Є. Музыка: Словник-довідник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 352 с.
104. Ямпольский И. М. Русское скрипичное искусство. Очерки и материалы: в 2 т. Москва; Ленинград: Государственное музыкальное издательство, 1951. Т. 1. – 516 с.
105. Ярыгин А. Былое Черниговской земли. Черниговская памятка на 1898–1899 годы. Черниговъ: Типографія Губернскаго правленія, 1898. – 145 с.
106. Ясиновский Ю. П. Становление музыкального профессионализма на Украине в XVI–XVII веках (на материалах западноукраинских нотоплинейных Ирмологионов): дисс. ... канд. искусствоведения. Киев, 1978. – 184 с.

